

AGRÁRVÁLSÁG

A MEZŐGAZDASÁG világszerte válságos helyzete az érdeklődés előterébe került. A válság szó magában foglalja, hogy a gazdasági depresszió csak átmeneti, betegállapotot jelent és rövidebb vagy huzamosabb idő elteltével a depressziót okozó alacsony agrárárak vagy újólag emelkedni fognak, vagy az előállítási folyamat olcsóbbodik annyira, hogy megszűnik a veszteséges áron való termelés.

Az alacsony agrárárakat előidézheti: sorozatos jó termés, — amelyik voltaképpen az ősi válságelődéző volt, különösen a kezdetleges közlekedési viszonyok idején, — továbbá újabb területek mezőgazdasági kultúrába való bevonása, fejlődő közlekedési eszközök segítségével és végül technikai, kémiai vagy biológiai felfedezések, amelyek a termés nagyságát váratlanul növelik.

A modern kapitalizmus ideje alatt két nagy mezőgazdasági krízist ismerünk: az első a napóleoni háborúkat követte, éppen úgy, amint a jelenlegi krízis követője a világháborúnak. A kontinentális tilalom folytán elzárt országok természetes forgalmában fennakadások állottak elő, a háborúban megnövekedett szükséglet magas árakat és így megnövekedett szántóterületeket eredményezett. Ebből az időből származik pl. a cukorrépa termelésének elterjedése is, amivel az európai országok a hiányzó gyarmati cukrot akarták pótolni. Nagyon is érthető, hogy a béke megkötése után az erős kereslet előbb nagymérvű túlprodukción, utóbb árzuhanást és ezzel krízist okozott. Növelte még a válságot, hogy 1817—1824 között Európában igen gazdag aratások voltak és a terményárak az elmúlt 30 év átlagának a felére, sőt harmadára süllyedtek, amíg az ipari cikkek ára nagyobb ellenállást tanúsított. Az adózás pedig — mint minden háború után — súlyossá vált. A krízis 1825-ben engedett intenzivitásából és a 30-as években véget ért. Ezt követte a több mint 40 évig tartó „High farming“ kora.

1875-ben indult meg újólag a gazdasági depresszió. A mezőgazdasági árak újólag estek. Angliában, ahol nem volt mezőgazdasági vámvédelem, a búza ára az 1894—1895. években lezuhant a század közepén érvényben volt árak 40%-ára, míg a többi mezőgazdasági cikk árbívíja csak kisebb esésen ment keresztül, így a hús ára 16%-kal esett. Ennek a krízisnek egyik oka az volt, hogy 1870—1900 között az arany értéke növekedett, az általános árnívó Angolországban 35%-kal csökkent és különösképpen súlyosan nyomta a gabonaárakat. A válság másik oka, hogy a világ mezőgazdasága a század második felében óriási mértékben fejlődött, az Egyesült Államokban a vasutak építésével egyidejűleg végláthatatlan szűz terü-

leteket szántottak fel, ezt követte 1880-tól fogva Kanada, Argentína és 1890-től Ausztrália megjelenése a piacon. A tengerentúli mezőgazdaságot elősegítette a tengeri hajózás fejlődése is, mert olcsóbb fuvartételeivel közelebb hozta a fogyasztóterületekhez. Ugyanezen időben kezdett Oroszország jelentős szerepet játszani és kiépült vasúthálózata révén rövidesen a világ legnagyobb gabonaszállítója lett. Egyidejűleg Nyugat- és Közép-Európában — de különösen Németországban — a termésátlagok rendkívüli módon javultak az intenzívebb gazdálkodás, főként pedig a műtrágyázás elterjedésével összefüggően és ez a körülmény sokban hozzájárult ahhoz, hogy az európai — így a magyarországi gazdák is — a válság nyomasztó hatását kevésbé érezték, mert nagyobb termésmégek termelésével módjukban állt csökkenteni az egységenkénti előállítási költségeket. A századfordulón a krízis véget ért, az árak újból emelkedni kezdtek és a háború kitöréséig nagyjában 20%-kal voltak magasabbak, mint az elmúlt század utolsó évtizedében.

A háborút megelőző másfél évtized újra a mezőgazdasági fellendülés jegyében folyt le. A növekedő termésterületek növekedő terméseit a világfogyasztás akadálytalanul felvette, sőt kétséges hangok hallatszottak, hogy a világ termelőképesége mindenkor elegendő lesz-e a növekedő, gazdagodó és igényesedő emberiség élelmezésére. A háború kitörése megszakította a folyamatot: Oroszország eltűnt a gabonaexportáló országok sorából, a hadviselés nagymértékű fogyasztással járt és ennek pótlására Amerika és Ausztrália voltak hivatva. A hadviselő államoknak szükségük volt nyerstermékekre és evégett mindenképpen előmozdították a termelést. A bankok készséges kölcsönei, de nem utolsó sorban a soha nem álmodott magas árak és kereseti lehetőségek segítették elő a termelés növekedését és ahol annakelőtte nem volt jövedelmező gabonát termelni, ott a liverpooli gabonátözsde 250 centes bushelenkénti ára áthidalta az akadályokat. A magas árak növekedett termésmennyiségeket jelentettek, így

	Egyesült Államok	Kanada	Argentína	Ausztrália
1900/01	603	56	75	48
1910/11	635	132	146	95
1915/16	1026	394	169	179
19x7/18	637	234	235	115
1918/19	921	189	180	76
1920/21	833	263	156	146

millió bushelig emelkedett a termés.

A békekötés ezt a folyamatot nem állította meg, sőt az elért haszon újabb mennyiségek termelésére szorította a termelőket. Oroszországban polgárháború volt, Európa éléskamrájában egyetlen évben az éhínség hatmillió embert pusztított el, a Kárpátok medencéjében szociális érdekek leple alatt túlzó nacionalista ízű földreformok a termelés rendjét felborították és a béke első éveiben számottevő kivétel nem volt; a termelés súlypontja áthelyeződött az Egyesült Államokba, Ausztráliába, de különösen Argentínába és Kanadába. A búzatermelés a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet kimutatása szerint a háborút követő években eltolódik:

	Átlag			Átlag				
	1909—13	1925	1928	1927	1928	1929	1930	1925-30
Európa	100,0	102,9	89,8	93,5	103,2	104,9	100,0	98,9
Kanada	100,0	200,0	205,6	242,6	285,2	153,7	200,0	214,8
Egyesült Áll.....	100,0	97,9	120,2	127,1	132,4	117,0	123,4	119,7
Argentína	100,0	130,0	155,0	192,5	237,5	no,0	162,5	165,0
Ausztrália	100,0	124,0	176,0	128,1	172,0	136,0	224,0	172,0

Hasonlóan a búzához, amelyik mint legjellegzetesebb termény mutatja a megváltozott helyzetet, többé-kevésbé azonos irányú a többi gabonanemű fejlődése is. De ugyanúgy megnövekedett minden egyéb mezőgazdasági cikk tengerentúli kivitele; így Újzéländ, Argentína és Ausztrália vajkivitele 1900-tól 1930-ig 50 millió angol fontról 350 millió fontra emelkedett. Ugyanezen országok hústermelése ugyanezen éveken belül 300 millió fontról 2000 millió fontra szökött fel. Összehasonlítva a háború előtti idővel, Kuba cukortermelését 2,5 millió tonnáról 5 millió tonnára, Jáva 1,5 millióról 2,5 millióra emelte.

Amíg az Európán kívüli országok kettőzött erővel igyekeztek termőterületüket és termést átlagaikat fokozni, az európai országok mezőgazdasága is magához tért a háború, forradalmak és földreformok okozta zűrzavaraiból. 1925-től fogva Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária az európai gabonakivitelben állandóan részt vesznek, 1928-tól fogva Oroszország megjelent a piacon és az ötéves terv nyilvánosságra hozatalával fenyegető és ismeretlen faktorként lépett fel. Tény az, hogy az óriási erőfeszítések kifelé látható eredményeket hoztak: Oroszország 1928 óta készletével a piacon van és a pjetüetka révén hirdeti, hogy amíg 1913-ban 113,7 millió hektár volt a bevetett területe, a pjetüetka első évében, 1927-28-ban 115,6 millió hektár, utolsó évében, tehát 1932-33-ban 141,4 millió hektárra tudja felemelni, egyidejűleg 73,1 millió tonna gabonatermése 106 millió tonnára fog rúgni. Az így felnövekedett mezőgazdasági termelés 1928-ban jutott el a fordulóponthoz: a félszaporodó és évről-évre növekedő világgészletek mellett az 1928. évi kitűnő termés után, mely az eddig ismert legnagyobb termésmennyiséget tíz százalékkal meghaladta, egyidejűleg a dumping név alatt ismert oroszországi búza-export megindította az árak rohamos esését.

A kínálat ilyen nagyfokú emelkedései természetesen nemcsak az árak kedvező voltában nyerték magyarázatukat. Éppen úgy, amint a múlt század második felében a technikai haladás segítette hozzá a mezőgazdákat, hogy művelési területeiket kiterjeszthessék, úgy jelenleg is a motorikus szántóerők használatbavétele tette lehetővé a tengerentúli drága kézierővel dolgozó farmereknek gazdaságuk nagyarányú kifejlesztését. Amint a XIX. század második felében forradalmat jelentett, hogy a gépi munka elnyomta a kézierőt, ugyanolyan forradalmi jelentősége van annak, hogy az állati igavonót felváltotta a motorikus erő. De a motorikus erőknek, elsősorban traktoroknak megjelenése nemcsak arra nyújtott módot, hogy a fermer munkáját gyorsabban, jobban és olcsóbban elvégezhesse, de arra is, hogy a gabonatermelés bevonuljon oda, ahol a farmer eddig eredményesen gazdálkodni nem tudott. A traktortárca eredményesen dol-

gozott az esőszegény területeken is (dry farming), mert amíg az igavonó szántás a meglévő csekély talajnedvességet is kiszárította, a mechanikus tárcsamunka a nedvességet elraktározta. Ez magyarázza a traktor gyors elterjedését; mert amíg az Egyesült Államokban 1920-ban csak 229 ezer traktor volt használatban, 1925-ben számuk 473 ezerre, 1930-ban pedig egymillióra emelkedett, annak ellenére, hogy a farmok száma ugyanezen idő alatt öt százalékkal csökkent.

Több ezer üzem egyöntetű vizsgálati eredménye azt látszik igazolni, hogy a traktor átlagosan 50%-kal olcsóbban dolgozik, mint az igavonó állat. A traktor ma már az amerikai földművelés majdnem minden ágában ott található: a búzaföldeken, a tengerikultúránál, a gyapot- és rizstermelésnél és a szójabab aratásánál. Egyelőre a gabonatermelésnél, tehát főleg a búzánál mutatkozik a legnagyobb fejlődés, de a voltaképpen forradalom a tengeri- és gyapotföldeken csak most következik.

Különösképpen az extenzív kultúrájú országok látták a traktor hasznát, mert jelentősége elsősorban ott van, ahol nagy komplexumokban extenzív módon egyoldalú gabonatermelés folyik, továbbá, ahol a földtulajdon és bérlet ára alacsony, viszont a kézi munkaerő drága és traktor segítségével nagyobb terület hozható művelés alá, ily módon egy farmer nagyobb terület megművelője és egyúttal nagyobb gabonamennyiség előállítójává válik. Kedvez a traktornak az is, hogy az óriási területi egységek a gépi munkának jobban megfelelnek, nemkülönben, hogy az új világ emberei nagyobb készséget és kedvet tanúsítanak a gépkezeléssel szemben, mint az európai konzervatív parasztság. Az amerikai embert egész felfogása, gyerekkora, nevelése a gépi munka felé hajtja és ennek gyümölcseit most élvezzi.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági államtitkára az 1931. évben kiadott és az elnökhöz intézett jelentésében különösen kiemeli, hogy a technikai haladás az elmúlt 15 évben óriási mértékben növelte a farmok produktivitását, noha az előnyöket nagy részben a fogyasztó élvezte. A gazdálkodás iparosodott és mechanizálódott. Felhasznált tudományt, csökkentette a költségeket, növelte átlagát anélkül, hogy eredményét élvezhette volna. Két fűszálat termelt ott, ahol egy nőtt azelőtt, csak azért, hogy a második fűszál mindkettőnek az árát letörje. Ugyanilyen nyomdokokon tovább haladva, reméli, hogy még nagyobb igyekezettel talán vetélytársai fölé kerekedik, bár aligha tud a jövőben jobban dolgozni, mint azt a múltban tette. A gazdálkodás az egész világon fejlődő irányzatot mutat, s a termelőterületek, úgyszintén az élő állomány az egész világon növekedőben vannak.

A mechanizálódást természetesen nemcsak a traktor jelenti, hanem éppen olyan jelentősége van a még kevésbé elterjedt cséplő-arató, úgynevezett Combinéknak, valamint a gyapotszedő gépeknek is, amelyek jelenleg kerülnek forgalomba és a hírek szerint az emberi munka 80%-át feleslegessé teszik. A fejlődés sorozatához tartozik — noha nem technikai újítás — a cukornád kitenyészése is, ami az elmúlt évtized Jávában történt kísérletezéseinek eredménye: magasabb cukortartalmú náddal elérni, hogy egyazon területen a cukorprodukciónak lényegesen több legyen, mint annakelőtte volt. A cukor-

túltermelés leginkább ebben nyeri magyarázatát és kevésbé a magas és túlhajtott háborús cukorárakban.

A mezőgazdaság mechanizálódása és iparosodása arra mutat, hogy a régi farmertípust felváltja a kapitalista és eliparosodott tömeg-produkcióra berendezkedő nagyüzem, ahol kalkulációk alapján racionalizált gépi munka állítja elő a nyersterményeket. Ez természetesen szociális vonatkozásban is súlyos problémákat hoz felszínre, mert a parasztság fennmaradása válik kétségessé és evvel az államok leg-erősebb, legkonzervatívabb tömege fogja fennmaradásáért harcat vívni. Az amerikai vagy ausztráliai farmer már régen nem európai értelemben vett paraszt, hanem „business man“ és a traktorok, arató-cséplők bevezetésével — ezek csak egy mélyreható rendszerváltozás képviselőinek tekintendők — mindinkább előtérbe lép a mezőgazdasági kapitalista nagyüzem.

Az Egyesült Államok statisztikája már mutatja a jeleket: a földművesnép száma állandóan csökken, annak ellenére, hogy a földművesnép természetes szaporodása nagyobb, mint a városi lakosságé. Csökken annak ellenére, hogy a mezőgazdaság éppen ezen években esztendőről esztendőre növekedő terméstömegeket termelt. 1929-ben 619 ezer, 1928-ban 576 ezer, 1927-ben 604 ezer és 1926. évben 1,020 ezer ember hagyta el a farmokat és próbált a városokban elhelyezkedni. Érthetően ez a szám kisebb, ha a természetes mezőgazdasági szaporodást figyelembe vesszük, de így is 1930. évi január i-én 27,222.000 mezőgazdasági lakosa volt az Egyesült Államoknak, 1922. évi január i-én 30,200.000 és 1910. évi január hó i-én 32,076.960. Ugyanezen idő alatt az Egyesült Államok összes lakossága 1910-től 1930-ig 91 millióról 122 millióra emelkedett és búzavetésterülete 45 millió acreról 60 millió acrera ugrott fel.

Mint Európában a múlt század közepén a gépipar fejlődése folytán gombamódra nőttek a gyárak és olcsó termelésükkel tönkretették a kéziipart, milliónyi kis önálló egzisztencia volt kénytelen elhagyni műhelyét és gyárüzemekben keresni boldogulását, ehhez hasonló jelenség mutatkozik most a tengerentúli földművesnép körében, önkénytelenül eszünkbe jut Gerhart Hauptmann „Takácsai“, ahol a pusztuló kisiparosok vívják kilátástalan harcukat a gépi munkával!

A TECHNIKAI VÍVMÁNYOK okozta új konstellációk első fecskéi már itt vannak. A két ellentétes póluson: az Egyesült Államokban és Szovjetországban számtalan gabonagyár alakult. Egyik jellegzetes képviselője ennek a modern kapitalista mezőgazdasági üzemnek a Campbell Farming Corporation 100.000 acre nagyságú gazdaságával. Igavonó állatok nincsenek és a munkások száma aránylag kevés. Az egész gazdasági munka, szántás, vetés, aratás és cséplés gépi erővel történik. Az előállítási költségek állandóan csökkentek és így a 1926. évben már csak 8 dollár volt az acrenkénti költség, összehasonlítva a kormány által felállított 16,50 dolláros legolcsóbb költség-standarddel. A cséplő-arató gép üzembe vételével a munka 75%-kal redukálódott. Az anyagi eredményességet mutatja, hogy a Campbell Farming Corporation az utolsó kilenc évben 15%-os kama-

tozást tudott kimutatni és így nem csoda, ha a vezető alapító oda nyilatkozik: „A legnagyobb lehetőségek ma a mezőgazdaságban vannak, ötven év múlva az United States Fanning Corporation nagyobb és hatalmasabb lesz, mint az United States Steel Company!”

Campbellhez hasonló gabonagyár egyik a másik után alakult az Egyesült Államok, sőt Ausztrália területén is és mindegyik jellegzetessége, hogy óriási kiterjedésű területen állati igavonó nélkül, traktorok tömegével szánt-vet, a traktorok teljesítőképességét éjjelnappali munkával, százalékos részesedéssel a maximumig felfokozza, munkásait teherautókkal szállítja a munka helyére, hogy evvel az épület költségeit mellőzze, a cséplést-aratást Combiné gépekkel végezve, az előállítási költségeket az egész vonalon leszorítja. Így van olyan vállalkozás is, amelyik 1930-ban a tőkekamatozás figyelembe vétele mellett 24 centért állította elő a búza busheljét, amíg ugyanakkor a kis- és középtermelők költsége 60 centre rúgott. Az egyik vállalkozó azt reméli, hogy sikerül neki a búza előállítási költségeit bushelenként 10 centre lenyomni.

Ha ez ma még fantasztikusnak is hangzik, sőt valószínű, hogy ilyen nagy mérvű további csökkentést nem sikerül elérni, mégis mutatja, hogy ezen gazdaságok termelési költségei alacsony színvonalon mozognak és még a jelenlegi árak mellett is jövedelmet tudnak felmutatni. Természetes, hogy az Egyesült Államok bankköreinek figyelmét nem kerülte el a mezőgazdaságban rejlő lehetőség és a tőke elhelyezkedésének ez a formája; ma már nem egy ilyen üzem alakult banktőke érdekeltséggel és alacsony előállítási áraik mögé barrikádózva, még mindig veszteségmenten nézhetik a gabonatózsdék lefelé irányuló árait.

Amíg az Egyesült Államokban a technikai vívmányok a gyakorlati életben jelentős szerephez jutottak, Oroszország sem maradt tétlen. Hamarosan észrevette, hogy a mezőgazdaság számára új és megoldható lehetőségeket rejteget. A világ legnagyobb földesura arra törekszik, hogy az egyéni gazdálkodást hova-tovább megszüntesse és helyette óriási kiterjedésű gabonagyárakat állítson fel. A legnagyobb állami gabonagyár, egyúttal a jövő mintaképe Észak-Kaukázusban fekszik, a neve Gigant és valóban méltán viseli ezt a nevet. Ez az állami birtok egymaga 130 ezer hektár, területe többnyire szűz talaj volt, kisebb részben pedig régi állami telep. 1929-ben már a birtok felét vették munkába és kizárólag búzát, árpát termeltek benne. Sehol a szemhatáron egy ház vagy egy fa, az autó órák-hosszat rohan a végeláthatatlan zöld táblák szélén, ahol egyöntetű vetések borítják a lankás vidéket. Órák-hosszat egy embert sem lehet találni. A birtok-központban egypár szerény igazgatósági épület, óriási, de egyszerű gépszínek, részben még üresek, mert az aratógépek még nem érkeztek meg. A vezetőkön kívül kisszámú gépész, traktoros, — részben nők — akik lakókocsikban vannak elszállásolva és új, eddig veretlen területeket készítenek elő a következő év számára. Ezenkívül senki és semmi. A tavasszal 460 traktor napi 16 munkaórát dolgozva, felszántották és elboronálták a földeket. Utána ugyanazon gépekkel elvetették az egész 62 ezer hektárt. A vezető

bemondása szerint 2500 munkás kilenc nap alatt minden munkát elvégzett és ezeket az időszaki munkásokat közlőrl és távolról hozták, sátrakban helyezték el és tábori konyhából ételmezték. Kilenc nap múlva vége volt a munkának és az emberek hazamentek. Nyáron aratáskor megismétlődik ugyanez a kép: kb. 6000 emberre van szükségük és nagy tömeg modern aratógéppel 2—3 hét alatt az egész aratás-cséplés véget ér!

Negyvennégy ilyen állami gabonagyár felállítása van tervbevéve, ebből 1,653.000 hektár területen már működésben is vannak. Számukat és területüket a következő években nagy mértékben növelni szándékoznak és több millió hektár szántóföld van e célra kiszemelve.

Szembeállítva az orosz és amerikai hasonló alapú és célú kísérleteket, meg kell állapítani a nagy különbségeket: az orosz gabonagyárak kísérleti stádiumban vannak, tehát sikerük több mint kétséges. Nehézséges adminisztráció, rossz és megbízhatatlan közlekedési viszonyok, a gépek külföldről való behozatala, — ezt ugyan iparkodnak eliminálni saját felállított gépgyáraik segítségével — gépekhez való nem értésük, a gépekkel való bánásmódjuk az előállítási költséget éppenséggel nem csökkenti és ezt csak Ids mértékben ellensúlyozza a jelentékenyen olcsóbb munkabérük. De Oroszországban elsősorban politikai szempontok a mérvadók, és a gabona előállítási költsége és értékesítési ára között összefüggést nem keresnek és nem is iparkodnak felállítani. Nehezen hihető, hogy Oroszországban is sikerüljön, ami a világon talán csak egy ízben sikerült: a technikai tudás segítségével a munkaintenzitást rövid időn belül olyan magas fokra vinni, mint azt az Egyesült Államok mezőgazdasága tette. De nemcsak a kedvező árak, kedvező klimatikus viszonyok, kedvező szociális és politikai konstellációk segítették ebben elő, hanem elsősorban az amerikai nép kiváló személyi tulajdonságai, szorgalma, értelmessége és vetélkedése vitte az egyént arra, hogy minden kedvezőt kellő helyen, kellő módon, saját előnyére értékesítsen. Nagyon is kétséges, hogy a marxista dogma elég erős lesz-e arra, hogy az individualizmus akaraterjét átültesse a kollektívizmus terére.

Az orosz klimatikus viszonyok szélsőségesebb volta is figyelembe veendő, mert ha tavasszal a nyugati szél kerekedik felül és ez az Atlanti-óceán nedves légáramlatát hozza, akkor a Volga vidéken gyatra munka ellenére elégedett emberek aratnak. Ha a keleti szél kerekedik felül, akkor viszont egész tartományok éheznek. Hadifoglyaink sokat mesélhetnek arról, hogy az orosz parasztok a bőség éveiben sem feledkeznek meg az ínséges esztendőkről és minden orosz család otthonában ott leselkedik az éhhalál rémsége.

Egyelőre bőséges és kifogyhatatlan földterület áll a gabonagyárak rendelkezésére: szűz földjei évtizedekig fogják bírni anélkül, hogy a trágyázás szükséges lenne. Az Egyesült Államok jelenlegi művelés alatti területét két és félszeresére tudja felemelni, nem is említve Argentínát, Ausztráliát és Kanadát, ahol ez az arány még lényegesen kedvezőbb. Malthus tana, hogy az emberiség szaporodása gyorsabb ütemű, mint a termés növekedésének lehetősége: ezidőszert a nemzetgazdaságtan lomtárában fekszik!

AKÍNÁLAT MEGNÖVEKEDÉSÉVEL szemben áll a kereslet lényeges visszaesése: amíg a világ gabonaprodukcója 1900 és 1930 között 35—40%-kal emelkedett, addig a világ lakosságának száma csak 20%-kal növekedett. Ez a szám sem fejezi ki teljesen az eltolódást, mert a nagy fogyasztóterület Európa, hova a búzaforgalom túlnyomó része irányul, és Európa lakossága ezen 30 év alatt kevesebb százalékkal nőtt, mint a világ lakosságáé. Még tetézi e közszájon forgó tények ismertetését, hogy jelenleg 17 millió munkanélküli kenyérkereső van a földön, hogy a világ ma szegényebb tőkében és keresetben, mint volt a háború előtt. A szegényedésnek tulajdonítható, hogy amíg a tömeg élelmezési cikkek fogyasztása évtizedek óta állandósultnak volt tekinthető, az utolsó évtizedben erős csökkenés állott be.

Így pl. Németországban 1913-ban fejenként 95,8 kg volt a búza-fogyasztás, ez 1929-30-ban 69,8 kg-ra csökkent. Még lényegesebb a rozsfogyasztás csökkenése, mert ugyanezen idő alatt 153,1 kg-ról 109,5 kg-ra apadt. De az Egyesült Államokban is, ahol 1929 őszi az általános jómód emelkedőben volt, észlelhető a gabonafogyasztás lényeges visszaesése és evvel szemben a kereslet tojás, baromfi, húsneműek, vaj, tej, zsír, stb. felé fordult. De eltolódás van magában a gabonafogyasztáson belül is: csökkent a rozsfogyasztás a búza-fogyasztás javára, mint ahogy csökkent a borfogyasztás a kávé, tea, cukor javára és csökkent a gyapot fogyasztása a selyem javára.

Ez a változás is hozzájárult, hogy a piac kiegyenlítetlen: egyes cikkek több-kevesebb ártartásával szemben más cikkek ára rohamosan esik. Még az a remény sincsen, hogy az alacsony árak újabb fogyasztótömegeket vonnak a fogyasztás körébe, mert az árak esésével egyidejűleg az elszegényedés és válság növekedik. A tömegek vásárlóereje nagyobb mértékben csökkent, mint a gyorsan zuhanó terményárak. De a fogyasztás mértékében is szerepet játszik a mechanizálódott mezőgazdaság: az igavonó állatok számának csökkenésével oly területek váltak szabaddá, amelyek eddig annak takarmányozására voltak igénybe véve. A traktorok számának emelkedésével egyidejűleg csökken a lovak és öszvérek száma. így az Egyesült Államokban

	Traktor	Ló és öszvér
1920	246.000	25,200.000
1925	506.000	22,082.000
1929		852.000 19,295.000
1930		1,000.000 19,762.000

volt, de ugyanezt a képet kapjuk Ausztráliában is, ahol a lovak száma néhány éven belül 20%-kal csökkent.

A fentiek ismerete után meg lehet találni az analógiát az előző század két nagy válsága és a jelenlegi között, amikor egyrészt a háború okozta szükségletemelkedés, másrészt az új közlekedési és mezőgazdasági géptechnika okozta a túltermelést. Viszont hogy a jelenlegi válság méreteiben sokszorososan meghaladja minden eddig ismert, annak oka nemcsak gazdasági életünk nagyobb fejlettségében, komplikáltságában, hanem több szerencsétlen körülmény folytán adódik. A politikai helyzet áldatlansága, vámhatárok megsokszorozó-

dása, nacionalizmus túltengése, ipari és mezőgazdasági protekcionizmus égisztő fája és nem utolsó sorban kereskedelmi és hitelélet evvel összefüggő zavarai.

A válság kimélyedéséhez nagyon sokban hozzájárul az, hogy egyes államokban a mezőgazdaság hitelkrízissel is küzd. Itt különbözik jelenlegi válságunk minden eddig ismerttől, hogy fennmaradásáért való küzdelme alatt magas kamatot fizet, sőt gyakorta hitelhez sem tud jutni.

Az agrárválság taglalásának végére járván, önként adódik a kérdés: mi a kivezető út? Az eddigi tapasztalatok révén van-e segíségre, közeli javulásra remény?

Ismert, hogy csaknem minden agrárország megkísérelt orvosszert találni, anélkül hogy ez célravezető lett volna. Az Egyesült Államok kormánya a Farmer Board révén 100 milliókat áldozott, hogy az árakat magasabb szinten tartsa és jelenleg, miután mindent megpróbált, de sikertelenül, Kolumbus tojásaként azt tanácsolja, hogy a vetésterületet kell redukálni. Ez nyílt beismerése a tehetetlenségnek. Nem sokkal több eredményt mutat a magyarországi boletta-rendszer sem, amelynek megszüntetését leginkább politikai indokok akadályozzák.

A válság megszüntetését aligha fogják törvényes intézkedésekkel elérni, hanem a termelés a maga természetes kiegyensúlyozása folytán fog rendbe jönni. Mint ahogy a magas árak lehetővé tették, hogy újabb területek vonassanak kultúra alá, éppúgy az alacsony árak következménye lesz, hogy azon területek kikapcsolódnak, amelyek magas előállítási vagy fuvar költség folytán versenyképtelenek lettek. Ez a folyamat természetesen nem valósulhat meg máról-holnapra, hanem évek múltán egyenlítődik ki. A technikai felkészültség azonban ezt a kérdést éppen nem teszi oly egyszerűvé: a gabonatermelés oda fog szorítkozni, ahol annak olcsóbb előállítási lehetősége biztosítva van és a versenyképességet leginkább bírja, viszont a magasabb kultúrát és munkát igénylő növények, valamint állati termékek produkciója a fogyasztáshoz közelebb eső, Thünen által elméletileg felállított ú. n. belső körökbe szorulna. Fájdalmas csak az, hogy ez a folyamat az emberi tragédiák sorozatának okozójává válik.

Míg az árak esése a szegényedést mozdította elő, az árak stabil mély színvonala előbb-utóbb a fogyasztótömeget mégis növelni fogja. Marx jövendölése, — ipari vonatkozásban — hogy a gépek lassan kiszorítják és feleslegessé teszik a munkástömegeket, nem vált be, mert számításán kívül hagyta, hogy a gépek terjedésével az új munkalkalmak végtelen sora keletkezett. Hasonlóan a mezőgazdaság mechanizálódása sem fogja végül is a hozzáfűzött aggodalmakat beváltani.